

Architektura Królewskiego Seminarium Nauczycielskiego w Gdańsku

Ostatnie lata XIX w. to czas intensywnego rozwoju ośrodków Prus Zachodnich, w tym Gdańska. Miasto nie tylko wzmacniało się ekonomicznie i gospodarczo, ale rosło także jego znaczenie polityczne. Szybkie tempo rozwoju pociągnęło za sobą także dynamiczny rozwój szkolnictwa. Pod koniec XIX wieku na terenie Gdańska powstało wiele nowych placówek edukacyjnych. W 1900 roku wobec rosnących potrzeb zaczęto snuć plany utworzenia nowych seminarium nauczycielskich: ewangelickiego w Wejherowie i katolickiego w Gdańsku Wrzeszczu¹. Seminarium nauczycielskie w pruskim systemie edukacji było placówką zajmującą się przygotowaniem młodych ludzi do pracy na pierwszym poziomie nauczania, czyli w szkole ludowej. Do kształcenia w seminarium można było przystąpić po ukończeniu preparandy, czyli szkoły przygotowawczej.

Gdańskie seminarium nauczycielskie utworzono w 1902 r. Instytucja początkowo korzystała z dwóch wynajętych budynków, położonych przy Labesweg (obecnie ul. Lelewela) w centrum Wrzeszcza, które niestety nie zapewniały odpowiednich warunków lokalowych, dlatego zdecydowano o budowie własnej siedziby. Wiosną 1905 roku położono kamień węgielny pod nowy gmach seminarium, budowa trwała trzy lata i już 1 kwietnia 1908 r. odbyło się poświęcenie nowej siedziby Königliche Lehrerseminar und Präparanden Anstalt (il. 1).

Na architekturze budynków szkolnych odcisnął swoje piętno intensywny rozwój niemieckiej myśli pedagogicznej. Istotny wpływ na jej kształtowanie miał Adolf Diesterweg, wieloletni dyrektor seminarium nauczycielskiego w Berlinie i w Mörs². Diesterweg dążył do przekształcenia szkoły ludowej w nowoczesną placówkę wychowawczo-oświatową, umożliwiającą wszechstronny rozwój ucznia, dopasowany do jego indywidualnych zdolności. Przywiązywał dużą wagę do roli nauczyciela, który powinien być gruntownie wyszkolony pod kątem czekających go zadań i posiadać wszechstronne wykształcenie. Diesterweg uważał, że seminarium nauczycielskie, oprócz wpajania wiedzy z różnych dziedzin, powinno zapewnić swoim uczniom także praktyczne przygotowanie do zawodu drogą samodzielnego prowadzenia zajęć w szkole ćwiczebnej i obserwacji lekcji prowadzonych przez wykwalifikowanych nauczycieli.

System kształcenia w seminarium nauczycielskim implikował odpowiednie rozwiązania architektoniczne, dopasowane do potrzeb zarówno seminarzystów,

¹ B. Bednikowski, *Chronik des Lehrerseminars in Langfuhr*, „Unser Danzig” 1974, nr 15, s. 6.

² Stefan I. Możdżeń, *Historia wychowania 1795–1918*, Sandomierz 2006, s. 102.

Il. 1. Gmach Królewskiego Seminarium Nauczycielskiego w Gdańsku,
fot. ze zbiorów Wojciecha Gruszczyńskiego

jak i ich nauczycieli. Na początku XX w. wypracowany został funkcjonalny schemat i szczegółowe wymagania dotyczące zarówno samych gmachów, jak i ich otoczenia. Początkowo dość dowolny sposób kształtowania brył budowli szkolnych został z czasem ujednolicony przez przepisy i zasady formułowane w popularnych publikacjach dla architektów. Budynek Seminarium Nauczycielskiego w Gdańsku jest podręcznikowym przykładem doskonale opracowanego gmachu szkolnego spełniającego wszelkie kryteria stawiane tym instytucjom.

W celu wzniesienia dogodnego budynku na potrzeby seminarium i preparandy państwo nabyło od miasta Gdańsk parcelę³ o powierzchni 2,5 ha położoną na obrzeżach miasta, na południe od Wrzeszcza, w uroczej Królewskiej Dolinie. Działka, na której miał stanąć gmach instytutu, miała adres Königstaler Weg (obecnie ul. Jana III Sobieskiego) nr 18/19 i zlokalizowana była naprzeciwko zakładu dla niewidomych⁴. Prostokątna parcela przylegała do ulicy dłuższym bokiem.

Budynki seminarium najczęściej lokowano w niewielkich miejscowościach lub na obrzeżach miast⁵, co miało ułatwiać proces kształcenia przy-

³ *Einweihung des neuen Lehrer-Seminars*, „Danziger Zeitung. Organ für Handel, Schiffahrt, Industrie und Landwirtschaft im Stromgebiet der Weichsel” 1908, nr 162, s. 2.

⁴ Mirosław Gliński, Jerzy Kukliński, *Kronika Gdańska 997–1997*, t. 1, 997–1945, Gdańsk 1998, s. 188.

⁵ Możdżeń, *Historia wychowania...*, s. 103; Maciej Gutowski, *Architektura szkół średnich w Polsce w okresie zaborów*, Białystok 1991 (Rozprawy Naukowe, Politechnika Białostocka, z 5), s. 76.

szłych nauczycieli. Lokalizacja budynku seminarium gdańskiego zgodna była ze wskazówkami z podręczników. Było to miejsce oddalone od zgiełku miasta na tyle, aby kształcona tam młodzież nie była narażona na demoralizację, a jednocześnie zlokalizowane na obszarze administracyjnym miasta.

Zanim przystąpiono do prac budowlanych, trzeba było pokonać trudności wynikające z ukształtowania terenu Działka, na której miał stanąć budynek, była bowiem pochyła, a różnica poziomów wynosiła około 17 m. Konieczne okazało się więc wypoziomowanie części terenu o powierzchni około 1 ha. Masy ziemi pozyskane przy tych zabiegach zostały użyte do podwyższenia poziomu drogi⁶.

W *Handbuch der Architektur*⁷ sugerowano, aby plac, na którym miał powstać budynek szkolny, był dużo większy od tych przeznaczonych pod inną zabudowę użyteczności publicznej lub mieszkaniowej⁸. Instytucja seminarium nauczycielskiego mieściła zwykle, oprócz samej szkoły dla przyszłych nauczycieli także internat, szkołę ćwiczebną, w której seminarzyści przyswajali sobie praktyczne umiejętności pracy z dziećmi oraz mieszkania dla dyrektora, wykładowców i obsługi. Często w gmachu seminarium znajdowała się również preparanda. Jeśli seminarium miało być wyposażone w internat, powierzchnia terenu, na którym powstawało, musiała obejmować minimum 2 hektary⁹.

Zespół gdańskiego Królewskiego Seminarium Nauczycielskiego (il. 2) składał się z czterech budynków: gmachu seminarium oraz przylegających doń od południa budynku mieszkalnego dla nauczycieli, od wschodu niewielkiej dobudówki mieszczącej toalety, a także osobnego, położonego na północ od głównego gmachu, budynku gospodarczego. Cały zespół był asymetryczny, zwrócony frontem na zachód (il. 3).

Budynek seminarium składał się z prostokątnego, trzypiętrowego, wydłużonego korpusu głównego i krótkich, prostopadłych, niesymetrycznych skrzydeł bocznych ujmujących obszerny dziedziniec. Układ pomieszczeń korpusu był półtoratraktowy (il. 4), skrzydła boczne mieściły zaś jednoprzestrzenną aulę i salę gimnastyczną. Gmach mieścił trzy klatki schodowe. Pokryte tynkiem elewacje uzupełnione zostały o elementy dekoracyjne, m.in. ozdobny, płasko-rzeźbiony portal w skrzydle południowym, wykonany z żółtego piaskowca śląskiego (il. 5, 6). Partia cokołowa i naroża były boniowane.

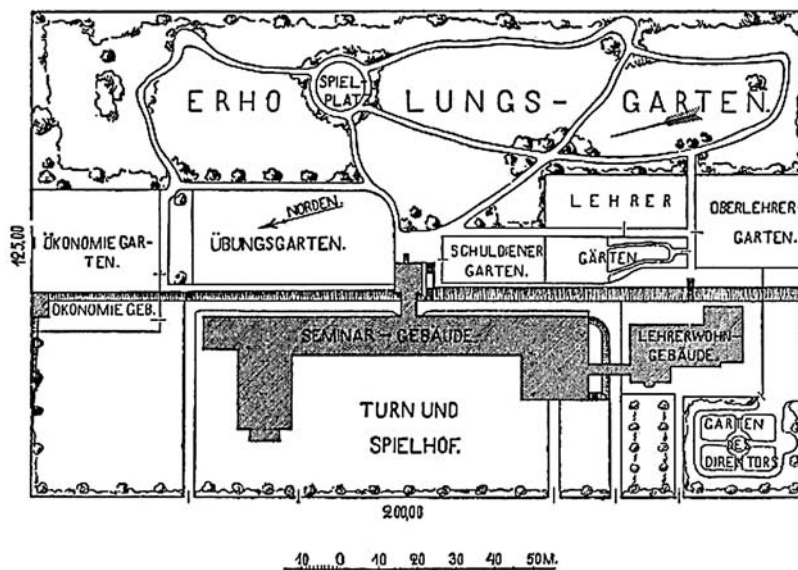
Nowopowstały budynek wręcz idealnie spełniał potrzeby instytucji, dla której został wzniesiony. Seminarium było przygotowane do przyjęcia około 60 uczniów mieszkających w internacie i 30 uczniów eksternistycznych.

⁶ Alfred Muttray, Otto Raasch, *Königliche Schulen*, [w:] *Danzig und seine Bauten*, Berlin 1908, s. 164; <http://www.chem.univ.gda.pl/~tomek/seminarium.htm> (dostęp 25.05.2010).

⁷ Eduard Schmitt, Heinrich Lang, *Lehrer- und Lehrerinnenseminare*, w: *Handbuch der Architektur*, Teil 4: *Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude*, Hbd 6: *Gebäude für Erziehung, Wissenschaft und Kunst*, H. 1; Gustav Behnke, Eduard Schmitt, Karl Hinträger, Heinrich Wagner, Heinrich Lang: *Niedere und höhere Schulen*, Stuttgart 1903, s. 302.

⁸ Gutowski, *Architektura szkół...*, s. 129.

⁹ Schmitt, Lang, *Lehrer- und...*, s. 302.

Il.2. Plan sytuacyjny kompleksu Królewskiego Seminarium Nauczycielskiego w Gdańsku, wg *Danzig und Seine Bauten*, Berlin 1908, s. 164

Parter i pierwsze piętro zajmowały przede wszystkim sale lekcyjne zarówno dla szkoły ćwiczebnej, preparandy, jak i seminarium. Klasy przeznaczone na szkołę ćwiczebną musiały być dostosowane do potrzeb prowadzenia lekcji dla dzieci, które obserwować mogli przyszli nauczyciele, co wymagało specjalnego rozstawienia ławek¹⁰. Cztery klasy szkoły ćwiczebnej mogły pomieścić po 40–50 uczniów i 10 seminarzystów, a piąta obliczona była na 50–60 dzieci oraz 30 seminarzystów¹¹. Zajęcia teoretyczne dla przyszłych nauczycieli odbywały się w salach wykładowych, których powierzchnię i wysokość regulowały pruskie przepisy: na jedną osobę przypadało od 0,9 do 1,2 m² podłogi i około 4,5 m³ objętości¹². W dużych budynkach szkolnych projektowanych w Berlinie na początku XX wieku, klasy miały przeciętnie wymiary 6 × 7,3–9,2 m (w klasie przeznaczonej dla 50 uczniów)¹³. Seminarium we Wrzeszcu posiadało trzy przestronne sale wykładowe, z których największa została obliczona na 60–64 uczniów¹⁴.

Najwięcej informacji na temat gdańskiego seminarium dotyczy wystroju i wyposażenia auli, która mieściła się na drugim piętrze i zajmowała całą przestrzeń południowego skrzydła, a jej wymiary (16 × 11 m) odpowiadały

¹⁰ *Ibidem*, s. 303.

¹¹ Muttray, Raasch, *Königliche Schulen...*, s. 164.

¹² Gutowski, *Architektura szkół...*, s. 217.

¹³ *Ibidem*, s. 217.

¹⁴ Muttray, Raasch, *Königliche Schulen...*, s. 164.

Architektura
Królewskiego
Seminarium...

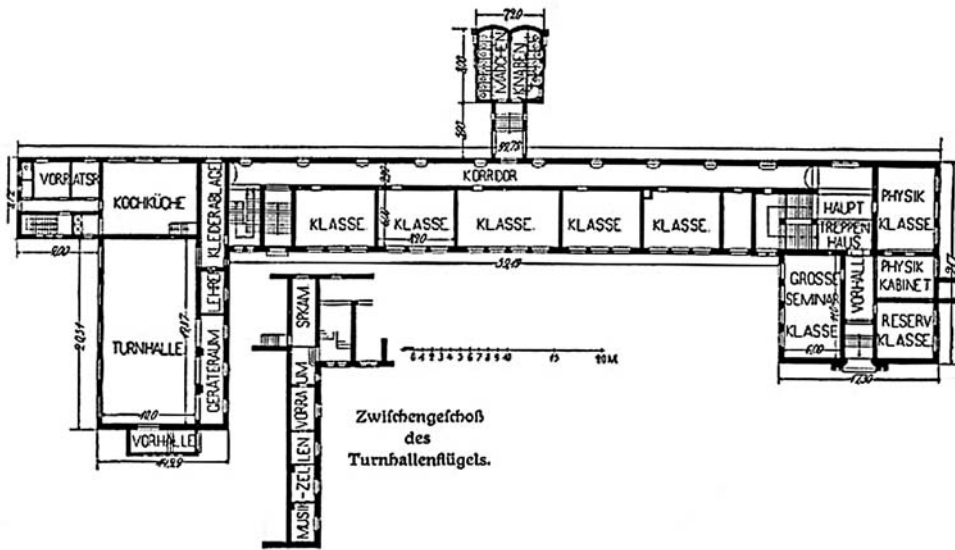
Il. 3. Fragment zdjęcia lotniczego Królewskiej Doliny w Gdańsku, lata dwudzieste XX w., wg „30 dni” 2010, nr 2 (88)

standardom zalecanym w podręcznikach¹⁵. Aula była wyższa od innych pomieszczeń seminarium.

Według Gutowskiego, w zaborze pruskim zaczęto powszechnie wprowadzać aulę jako niezbędny element gmachu szkoły dopiero od 3. ćwierci XIX w.¹⁶ W auli odbywały się wszystkie uroczystości, apele i zebrania. W seminariach

¹⁵ Gutowski, *Architektura szkół...*, s. 219- 220.

¹⁶ *Ibidem*, s. 219.

Il. 4. Budynek Królewskiego Seminarium Nauczycielskiego w Gdańsku, rzut parteru, wg *Danzig und Seine Bauten*, Berlin 1908, s. 165

katolickich oddalonych od kościoła spełniała również funkcję kaplicy – tak było i w przypadku gdańskiej placówki. W celu przystosowania sali do potrzeb liturgicznych w północnej ścianie pomieszczenia, w niszy znajdującej się w wykuszu umieszczono ołtarz, który w razie potrzeby można było zasłonić. Obok auli utworzono niewielkie pomieszczenie pełniące funkcję zakrystii¹⁷.

Wnętrze auli gdańskiego seminarium opisano w relacjach prasowych: ściany były utrzymane w przytłumionych kolorach i obłożone drewnianą boazerią¹⁸, a na podłodze położono posadzką klepkową. W rogu sali umieszczono organy¹⁹. Sufit ozdobiono drewnianymi kasetonami, co zapewniało doskonałą akustykę. Wysokie, wielobarwnie przeszklone okna zalewały aulę potokiem przyćmionego światła. Dekoracje pomieszczenia podkreślały narodowego, niemieckiego ducha. Okna ozdobione były 12 herbami Prus oraz sentencjami: „Uebe Gedult!” (Ćwicz cierpliwość), „Achte Dich selbst!” (Szczuj siebie samego), „Fürchte Gott!” (Bój się Boga), „Ehre der König!” (Czczij króla)²⁰. Aula była też zapewne wyposażona w podium, na którym umieszczono katedrę.

Ważnym pomieszczeniem w budynku seminarium nie tylko ze względów dydaktycznych ale i architektonicznych była sala gimnastyczna. Początkowo – w niemieckich szkołach średnich od lat sześćdziesiątych, w szkołach na terenie zaboru pruskiego od lat osiemdziesiątych XIX w. – sale te wznoszono w formie

¹⁷ Bednikowski, *Chronik des Lehrerseminars...*, s. 7.

¹⁸ Muttray, Raasch, *Königliche Schulen...*, s. 167.

¹⁹ *Einweihung des Lehrerseminars in Langfuhr*, „Danziger Neueste Nachrichten” 1908, nr 81, s. 3.

²⁰ *Lokales und Berschiedennes: Einweihung des Königl. Lehrer-Seminars in Danzig-Langfuhr*, „Danziger Allgemeine Zeitung” 1908, nr 81, s. 2.

Il. 5. Portal główny Królewskiego Seminarium Nauczycielskiego w Gdańsku,
fot. ze zbiorów Wojciecha Gruszczyńskiego

Il. 6. Fragment fasady Królewskiego Seminarium Nauczycielskiego,
fot. ze zbiorów Wojciecha Gruszczyńskiego

niewielkich, oddzielnych budynków z szatnią i zapleczem. Na początku XX w. zaczęto je lokować w obrębie gmachu szkolnego, ale starano się umieszczać w osobnym skrzydle (np. w Wejherowie²¹), pod aulą lub bezpośrednio sytuując je na parterze, wśród klas. W gdańskim seminarium sala gimnastyczna o wymiarach 20 × 17 m ulokowana została w północnym skrzydle. Utworzenie tak wysokiego pomieszczenia było możliwe dzięki temu, że konstrukcję skrzydła wzmocniono stosując w podłodze wyższej kondygnacji tzw. wiatrownicę

²¹ Gutowski, *Architektura szkół...*, s. 222.

(tężnik wiatrowy), przeciwdziałającą sile wiatru. Ponad pierwszym piętrzem skrzydła zainstalowano cztery żelazne, trapezoidalne wiązary dachowe podtrzymujące strop wyższego piętra i dach²². W północnym skrzydle budynku, podobnie jak w holach, zastosowano stropy żelbetowe w tzw. systemie Koena. Sala gimnastyczna była wyposażona w nowoczesny sprzęt sportowy. Tuż obok znajdowały się szatnie, magazyn na przyrządy oraz pokój dla nauczyciela wychowania fizycznego.

Jak przystało na dobrze wyposażone pruskie seminarium znajdowała się tu też zaopatrzona w organy klasa muzyczna umieszczona ponad salą gimnastyczną, co gwarantowało ciszę w skrzydłach mieszczących sale lekcyjne. Jeden z reporterów opisujących otwarcie instytutu zachwycał się pomysłem połączenia sali muzycznej z jadalnią²³ dwuskrzydłowymi drzwiami. Z salą muzyczną sąsiadowało osiem małych pokoi²⁴, w których uczniowie mogli rozwijać swoje zdolności w odosobnieniu. Szczegółowe dyrektywy dotyczące gmachów szkolnych nie omijały nawet tak niewielkich pomieszczeń. Pomimo że przeznaczone były tylko dla jednej osoby, ich szerokość nie mogła być mniejsza niż 2,5 m, a powierzchnia musiała przekraczać 7 m²²⁵.

Gmach posiadał też inne wyspecjalizowane pomieszczenia niezbędne dla funkcjonowania nowoczesnego seminarium nauczycielskiego. Była to między innymi pracownia plastyczna połączona z modelarnią, oświetlona od północy²⁶. Na parterze znajdowała się sala fizyczna z gabinetem, w którym przechowywano pomoce naukowe i przygotowywano eksperymenty. Ponadto budynek wyposażono w bibliotekę, pokój nauczycielski, konferencyjny, pokój pracy dla wychowanków eksternistycznych oraz pomieszczenia służące do przechowywania szkolnych zbiorów.

Korytarze zaprojektowane w nowoczesnym duchu pełniły funkcję zarówno ciągów komunikacyjnych jak i pomieszczeń rekreacyjnych. Do początku XX w. sienie i korytarze traktowano wyłącznie jako drogi przemieszczania, dlatego szkoły najczęściej posiadały dwupółtraktowy układ wewnątrz. Takie rozwiązanie zapewniało dużą liczbę oświetlonych klas, kosztem ciemnych, wąskich korytarzy. Dopiero z nadejściem XX w. zaczęto zwracać uwagę na ich rekreacyjne aspekty. Półtoratraktowy układ pomieszczeń, zapewniał odpowiednie doświetlenie, a okna znajdujące się w holach wyposażono w szklane żaluzje umożliwiające stały dopływ świeżego powietrza. W związku z silnym obciążeniem stropów podczas przerw w korytarzach parteru i pierwszego piętra zastosowano tradycyjne sklepienie kolebkowe²⁷.

²² Muttray, Raasch, *Königliche Schulen...*, s. 166.

²³ *Einweihung des Lehrerseminars...*, s. 3.

²⁴ Muttray, Raasch, *Königliche Schulen...*, s. 164.

²⁵ Schmitt, Lang, *Lehrer- und...*, s. 304.

²⁶ Muttray, Raasch, *Königliche Schulen...*, s. 165.

²⁷ *Ibidem*, s. 166.

Internat umożliwił edukację młodzieży pochodzącej spoza miasta. Mieścił się, tak jak w większości gmachów seminaryjnych, na najwyższym, trzecim piętrze budynku²⁸. Obejmował trzy sypialnie, z których każda mieściła 20 łóżek, pokój dzienny i kilka pomieszczeń przeznaczonych do przechowywania prywatnych rzeczy wychowanków. Higienę zapewniały dwie umywalnie oraz łaźnia²⁹. Ponadto w internacie znajdowały się dwie sale chorych i sąsiadujący z nimi gabinet pielęgniarski³⁰. Piętro niżej znajdował się pokój pracy dla seminarzystów, na parterze zaś zaopatrzona w nowoczesne urządzenia i dwie spiżarnie kuchnia, nad którą mieściła się jadalnia. W budynku znajdowała się także pralnia, pomieszczenia do prasowania i maglowania oraz winda do przewożenia bielizny. Projektanci seminarium pomyśleli także o mieszkaniach dla woźnego i zarządcy oraz o osobnym budynku mieszkalnym dla nauczycieli, profesora i dyrektora (il. 7). Tworzenie mieszkań dla pracowników szkoły było na początku XX w. popularną praktyką.

Wizytówki pruskiego państwa, którymi bez wątplenia były gmachy seminariów nauczycielskich, oprócz godnej oprawy architektonicznej musiały otrzymać odpowiednie wyposażenie techniczne. Pod tym względem wyprzedzały inne szkoły średnie. W budynku gdańskiego seminarium zainstalowano niskoprężne centralne ogrzewanie, system kanałów wentylacyjnych, instalację wodną, szklane żaluzje i uchylne okna w salach lekcyjnych. Oświetlenie budynku było gazowe, prawdopodobnie ze względu na znaczne oddalenie od zwartej zabudowy.

Bezpośrednie otoczenie budynku seminarium zostało rozplanowane z taką samą starannością, co sam budynek. Przed głównym gmachem szkoły utworzono duże boisko do gier zespołowych, ale na tyle bezpieczne, by mogły się na nim bawić dzieci uczęszczające do szkoły ćwiczebnej. Nieopodal wydzielono jeszcze miejsce na ogród dla dyrektora. Na tyłach zespołu pomimo znacznego pochylenia terenu, utworzono ogrody dla nauczycieli, profesorów i woźnego. Założono ogrody: duży seminaryjny, mniejszy gospodarczy oraz rekreacyjny na zboczu wzniesienia. Takie zagospodarowanie terenu zaspokajało wszystkie potrzeby instytucji i mieszkańców, a także było niezwykle przyjazne dla higieny psychicznej wychowanków.

Seminaria nauczycielskie, podobnie jak i pozostałe pruskie szkoły, były z zasady projektowane przez architektów rządowych³¹. Częstą praktyką było budowanie seminariów na podstawie projektów nadsyłanych z Ministerstwa

²⁸ Bednikowski, *Chronik des Lehrerseminars...*, s. 7.

²⁹ Muttray, Raasch, *Königliche Schulen...*, s. 165.

³⁰ Dobrze wyposażony internat winien był składać się z sypialni mieszczącej dużą liczbę łóżek, umywalni, pokoju kąpielowego, pralni, suszarni, toalet, pokoju do nauki, sali chorych, gabinetu lekarskiego, dobrze wyposażonej kuchni, spiżarni i jadalni. Mieszkańcy mieli zwykle do dyspozycji pokój odwiedzin oraz pomieszczenia, w których mogli schować swój dobytek (np. walizki). Ponadto internat był często wyposażony w mieszkanie dla dozorkcy i budynek gospodarczy, zob. Schmitt, Lang, *Lehrer- und...*, s. 301–302.

³¹ Gutowski, *Architektura szkół...*, s. 202.

Architektura
Królewskiego
Seminarium...

Il. 7 Budynek mieszkalny dla nauczycieli seminarium,
wg *Die Architektur des XX Jahrhundert*, 9, 1909, H. 3, s. 31

Robót Publicznych. Tak było i w przypadku projektu budynku Królewskiego Seminarium Nauczycielskiego w Gdańsku. Projekt wstępny sporządzony został w berlińskim Ministerstwie Robót Publicznych przez tajnego radcę budowlanego Rudolfa Ubera, projekt wykonawczy opracował zaś tajny radca budowlany Alfred Muttray. Prace murarskie powierzono firmie Jaschkowskiego³². Nadzór budowlany sprawowali wspomniany już Muttray oraz radca rządowy i budowlany Albrecht Erhard, obowiązki kierownika budowy pełnił rządowy radca budowlany Otto Albert Emil Raasch.

Koszty budowy gmachu szkoły średniej nie zależały bynajmniej tylko od jej rozmiarów. Istotny wpływ na wydatki miał rodzaj użytych materiałów, jakość wykonania oraz bogactwo dekoracji. Nie bez znaczenia było też wyposażenie budynku. Skromny gmach gimnazjum można było postawić za kwotę mieszcząca się w 100 000 marek (np. gimnazjum w Rogoźnie kosztowało 65 000³³). Różnice kwot wydanych na wznoszenie szkół średnich bywały zaskakujące. Najdroższymi budowanymi szkołami były te najlepiej wyposażone i o rozbudowanym programie, a więc właśnie seminaria nauczycielskie. Gmach semi-

³² *Einweihung des neuen...*, s. 3. Muttray z kolei podawał, że był autorem wstępnej koncepcji gmachu, na podstawie której w Berlinie opracowano ostateczny projekt, por. Muttray, Raasch, *Königliche Schulen...*, s. 165.

³³ Gutowski, *Architektura szkół...*, s. 201.

narium w Wągrowcu kosztował 465 000 marek³⁴, seminarium w Wejherowie – 540 000³⁵ marek.

W opracowaniu *Danzig und seine Bauten* (opublikowanym przed zakończeniem budowy) przedstawiony został planowany kosztorys budowy seminarium w Gdańsku, według którego całość kosztować miała 554 300 marek³⁶. Natomiast według danych prasowych publikowanych po ukończeniu budowy całkowity koszt inwestycji wyniósł znacznie więcej, bo około 750 000 marek³⁷.

Budynek gdańskiego seminarium otrzymał szatę neorenesansu niemieckiego, będącego jednym ze stylów narodowych cesarstwa³⁸. Jednocześnie ówczesni odbiorcy dostrzegali w nim cechy charakterystyczne dla gdańskiej architektury³⁹. Tym samym doskonale wpisał się w nurt gdańskich budowli publicznych, powstających w ostatniej ćwierci XIX i na początku XX w.

Kariera niemieckiego neorenesansu w Gdańsku rozpoczęła się wraz z utworzeniem w 1878 r. prowincji Prusy Zachodnie i awansem miasta na jej stolicę. W wyniku tego wydarzenia zaistniała potrzeba budowy gmachów dla instytucji związanych z jego nową funkcją⁴⁰. W 1880 r. zaczęto wznosić siedzibę Zarządu Prowincji Zachodniopruskiej oraz gmach Nadprezydentury i Rejencji⁴¹. Oba budynki otrzymały szatę niemieckiego renesansu przy jednoczesnym nawiązaniu do wzorów zaczerpniętych z lokalnej architektury. Odniesienia do gdańskich budowli okresu Złotego Wieku były intencjonalne i doskonale czytelne dla odbiorców⁴². Inicjatorem wznoszenia nowych gmachów w stylu niemieckiego renesansu, odwołujących się przy tym do form lokalnych, był nadburmistrz Leopold von Winter. Małgorzata Omilanowska zwróciła uwagę na polityczny wymiar tej tendencji⁴³. Zastosowanie takiego połączenia dało możliwość demonstracji przynależności miasta do cesarstwa a jednocześnie zaznaczono lokalną odrębność. Odwołanie się w architekturze

³⁴ *Ibidem*, s. 149.

³⁵ Bolesław Bieszk, Jerzy Szews, *Kształcenie nauczycieli o 50 lat szkolnictwa w Wejherowie, W 25-lecie likwidacji Liceum Pedagogicznego*, Wejherowo 1994, s. 73; Zdzisław Stankiewicz, *Działalność seminariów nauczycielskich na północno-wschodnich kresach Rzeczypospolitej w latach 1919–1939*, Toruń 2006, s. 73.

³⁶ Muttray, Raasch, *Königliche Schulen...*, s. 166.

³⁷ *Einweihung des Lehrerseminars...*, s. 2; *Einweihung des neuen...*, s. 2.

³⁸ Rafał Makoła, „Neorenesans północny” jako niemiecki styl narodowy na przełomie XIX i XX wieku, [w:] *Recepcja renesansu w XIX i XX wieku. Materiały sesji SHS*, Łódź 2003, s. 310.

³⁹ *Einweihung des Lehrerseminars...*, s. 2–3.

⁴⁰ Małgorzata Omilanowska, *Problem identyfikacji narodowej i regionalnej na przykładzie architektury Gdańska lat 1871–1914. Gdańska czy(li) niemiecka?*, [w:] *Mecenat artystyczny a oblicze miasta. Materiały 56 Ogólnopolskiej Sesji Naukowej Historyków Sztuki*, Kraków, 8–10. XI. 2007, Kraków 2008, s. 170; *eadem*, *Questions of national and regional identity on the example of Polish and German interpretations of Gdańsk architecture in the 19-th and 20-th centuries*, „Acta Historiae Artium” 2008, t. 49, s. 295.

⁴¹ Omilanowska, *Problem identyfikacji...*, s. 171.

⁴² *Ibidem*, s. 171.

⁴³ *Ibidem*, s. 175.

miasta do czasów jego największej świetności było więc także wyrazem nadziei na przywrócenie mu dawnej pozycji.

Dość szybko wypracowano repertuar form uznawanych za charakterystyczne dla architektury Gdańska. Wzorowano się przede wszystkim na Wielkiej Zbrojowni i Ratuszu Staromiejskim oraz na odrestaurowanej w 1886 r. Zielonej Bramie. Za esencję gdańskości uznawano również kamienice staromiejskie. Do szczególnie gdańskich elementów zaliczano wieżyczki, szczyty i wykusze⁴⁴.

Wzbogacenie ogólnokrajowego stylu architektonicznego elementami rodzimymi wyraźnie przypadło do gustu zarówno samym gdańszczanom, jak i berlińskiemu zwierzchnictwu, architektom z Ministerstwa Robót Publicznych, a nawet cesarzowi. W związku z ożywionym ruchem budowlanym na przełomie XIX i XX w. powstało bardzo dużo budowli, zarówno publicznych jak i prywatnych, utrzymanych w tym stylu. Znalazły się wśród nich również placówki o charakterze edukacyjnym. Oprócz gdańskiego seminarium nauczycielskiego były to: nowy gmach szkoły Conradinum, przebudowana w 1900 r. Szkoła Wiktorii oraz kompleks Wyższej Szkoły Technicznej.

Wprowadzenie niemieckiego renesansu do architektury szkolnej miało przede wszystkim podkreślać przynależność narodową uczniów. Tak zaplanowane szkolne gmachy, łącząc cechy miejscowe i niemieckie, określały miejsce uczniów w przestrzeni narodowej. W relacjach prasowych z otwarcia gdańskiego seminarium wielokrotnie podkreślano, że nowy budynek stanie się miejscem wierności państwu i cesarzowi⁴⁵. Seminarzyści poza zdobywaniem umiejętności zawodowych mieli utwierdzać się w miłości do ojczyzny i w szacunku do panującego władcy, a okazałe budynki szkół utrzymane w narodowym duchu, miały w tym pomagać. Oprócz aspektu ideowego popularność tego stylu przy wznoszeniu gmachów szkolnych wiązała się również z jego estetyczną i techniczną łatwością stosowania, polegającą na względnej niezależności formy od konstrukcji⁴⁶.

Gmach Królewskiego Seminarium Nauczycielskiego w Gdańsku to dobry przykład budynku szkolnego odpowiadającego surowym regułom państwa pruskiego. Ciekawie wpisuje się zarówno w ciąg obostrzonej przepisami architektury szkolnej, jak i różnorodnej pod względem ideowym architektury historyzmu. Zachowany do dziś w niemal niezmienionym stanie gmach mieści Wydział Chemii Uniwersytetu Gdańskiego.

⁴⁴ Bronisław Małecki, Jakub Szczepański, *O odcieniach swojskości w architekturze Gdańska. Gdańskie formuły patosu*. [w:] *Gust gdański, Materiały z sympozjum 23–24 października 2002*, red. Bronisława Dejny, Jakub Szczepański, Gdańsk 2004, s. 23.

⁴⁵ *Einweihung des Lehrerseminars...*, s. 2–3.

⁴⁶ Marek Zgórniak, *Wokół neorenesansu w architekturze XIX wieku. Podstawy teoretyczne (realizacje)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Historii Sztuki” z. 18, Kraków 1994.

*Aurelia
Bladowska*

The Seminar building in Gdańsk Wrzeszcz Summary

The Gdansk Seminar for Teachers was formed in 1902, but the institution initially used rented premises. To create a new, better seat for the school, the state bought a plot situated on the outskirts of Gdańsk district- Langfuhr (Wrzeszcz), at 18/19 Königstaler Weg (now Jana III Sobieskiego Street) from the City of Gdansk. The initial design for the building was created by privy building councillor Rudolf Uber from the Ministry of Public Works in Berlin. The architect Alfred Muttray, privy building councillor from Gdansk, prepared the execution design.

In 1908, after three years of work, the Seminar building was finished. It was perfectly adapted to suit school needs and complied with severe German requirements connected with schools buildings. The Seminar building was given „a historic robe” of German Renaissance, which those days was one of the official national styles of the Empire.